

Az érem másik oldala

A kisebbségvédelmi törvényben és nemzetközi egyezményekben rögzített nyelvi jogok hétköznapi gyakorlása a közigazgatásban és a közszolgálatokban

Mivel a közigazgatási gyakorlatból érkeztem, előadásomban konkrét leszek és kritikus, megállapításaim kiélezettek lesznek, de sohasem fogják nélkülözni a fedezetet.

Magyarkanizsa „község” lakosságának összetételében a magyarok (86%) mellett a szerbek aránya 7%, a fennmaradó 7%-on pedig a többi nemzet osztozik; ez utóbbiak közül legszámosabbak a romák (cigányok). Róluk érdemes megjegyezni, hogy a magyar a második vagy pedig éppen az első beszélt nyelvük. Az itteni előadás minden példájára ebből a szemszögből kell tekinteni, azaz hogy egyfelől a mi közegünkben a mindennapi életben mennyire uralkodó a magyar nyelv használata, másrészt hogy a magyar nyelv ehhez képest mennyire nincs jelen ugyanennek a közegnek a nyilvános nyelvhasználatában.

Az egész kérdéskör nem választható el hermetikusan azoktól az általános körülményektől, amelyek országunkban uralkodnak – amit általánosságban úgy jellemezhetnénk, mint szakadékot az eszményien elképzelt törvények és az ún. „bázis”-ban alkalmazott gyakorlat között. Mire egy európai eszme elér a „végső fölhasználó”-hoz, az alapértelméből is kivetkőzhet. Még nagyobb ez a szakadék a kisebbségi jogok tekintetében. Legszembeötlőbb példa erre, hogy a rádióból vagy a tévéből azt halljuk (és ugyanezt hallottuk az egész miloševići időszakban is), hogy nekünk a kisebbségi jogok minden európai szabvány **fölött** vannak biztosítva. Mi, akik nap mint nap elszenvedjük még azoknak a jogoknak is a csorbítását, amelyek ama szabványok **alatt** vannak deklarálva, amelyeket a törpe német kisebbség élvez Belgiumban, az osztrákok az olaszországi Dél-Tirolban, a svédek a finnországi Ålandban vagy a katalánok a spanyol Katalóniában (ezek mindegyikének saját parlamentje van, azaz törvényhozása, saját iskolarendszere stb.), ritkán kapunk alkalmat arra, hogy cáfoljuk ezeket a gyakran elhangzó demagóg valótlanságokat.

A miloševići érában is papíron olyan törvényeink voltak, amelyek csakugyan meglehetősen magasnak mondható szabványok szerint íródtak, és különösen ilyenek azok, amelyek az utóbbi két és fél évben születtek, ezek azonban egyáltalán nem válthatók valóra úgy, ahogy elképzelték és megfogalmazták őket – nem ma, hanem még tíz év múlva sem.

Mindehhez nincs meg a készség a hatalom oldalán sem. Csak egy példa. A nemzeti kisebbségek védelméről szóló törvény meghozatala után teljes két és fél évvel (amikor a továbbiakban törvényt mondok, közelebbi utalás nélkül, akkor mindig erre a törvényre gondolok) még mindig nem folyik a korábbiaknál nagyobb számban rendőrségi kádereképzés a nemzeti kisebbségekhez tartozók köréből, hogy föl lehessen számolni a nyilvánvaló kisebbségi hiányt ennek az erőszak-szervezetnek a személyi állományában. A törvény úgy szól: azon kell lenni, hogy a kisebbséghez tartozók „megfelelő képviselő”-tel rendelkezzenek a közszolgálatokban, „beleértve a rendőrséget is”, valamint azon, hogy e szolgálatok ismerjék azt a nyelvet, amelyet az adott szerv vagy szolgálat területén beszél a lakosság. (Nem igaz tehát, hogy mindez a **székhely** szerint érvényes, pl. a rendőrség esetében, amely így arra hivatkozik, hogy sajnálja, de Belgrádban a magyar nem hivatalos nyelv.) Annak a bizonyos „megfelelő képviselő”-nek Magyarkanizsán – nézetem szerint – legalább 80% magyart kellene jelentenie a rendőrség kötelékében. Ma viszont alig lehet belőlük – becslésem szerint – tíz, de legjobb esetben is csak húsz százalék.

Ilyen tekintetben nem sok minden változott a múlt század húszas éveitől a hatvanas évekig terjedő időszakhoz képest, amikor a túlnyomóan magyar többségű falvainkban és városainkban mindenütt az igazgatói fotelekben és a többi fontosabb hivatalnoki poszton a („megbízható”, „hazafias”) szláv káderek ültek, és még évekig elképzelhetetlen volt, hogy magyar ember vasutassá vagy rendőrré legyen. A szlávok

számára a magyar többségű közegek szolgálati helyként mindig az ígéret földjét jelentették, tekintettel a nemzet (kikényszerített) békés természetére és arra, hogy a kádereknek itt nem kellett igazán versengeniük a pozícióharcban. (Mivel egy magyar csak csekélyebb értékű lehet egy szlávhoz képest, már annál a pusztán ténynél fogva, hogy neki legelőször is le kell küzdenie a legnagyobb akadályt a felsőfokú végzettség megszerzésében – magas szinten, minden árnyalatában elsajátítani azt a nyelvet, amely olyannyira elűt az övétől.) Ezzel szemben a szerb többségű közegekben egy szerbnek éles és egyenrangú versennyel kell számolnia.

Gyakran fogunk még visszatérni kulcskérdésünkhöz, a képzéshez, amint azt már érintettük a rendőrképzés kapcsán.

A statisztikusoknak pontos adataik vannak, hogy mekkora azoknak a magyaroknak az aránya, akik alap- és középfokú képzésüket idegen nyelven szerzik. Az adatok aggasztóak. Ám szinte alig jobb a helyzet a magyar nyelven folyó képzésben is. Lesújtó színvonal, szakszerűtlenség. Nyelvileg, szakmai terminológia tekintetében elűt a magyarországitól, tele van szerb kaptafára gyártott, szó szerint fordított kifejezésekkel, amelyek az elmúlt évtizedekben mély gyökeret vertek, és kipusztíthatatlanok, úgyhogy itt nálunk megteremtődött egy nem létező köznyelv – jöllehet magyar nyelv csak egy létezik, amelynek a köznyelvi standardja tekintetében egyedül a budapesti Magyar Tudományos Akadémia illetékes. Ez a nyelv alig egy éven belül egyik hivatalos nyelve lesz az Európai Uniónak. Amikor majd annak eljön az ideje, mi, szerbiai magyarok könnyűszerrel csatlakozhatnánk az unióhoz – ha sikerült volna jól megtanulnunk az anyanyelvünket. Mi azonban nyelvi helyzetben „a senki földjén” járunk, mivel szerbül nem sikerült tökéletesen megtanulnunk, magyarul pedig hibás standardot követve tanultunk meg. (Példák: az iskolai osztályzatok: 5 – nálunk kitűnő, Magyarországon jeles, 4 – jeles/jó, 3 – jó/közepes; község – nálunk az opština jelölésére használatos, Magyarországon viszont falut jelöl; gondolják csak el, hogy hangzik, ha egy magyarországinak azt mondjuk, hogy a 160 ezer lakosú „opština”: Szabadka – falu.)

Egyszóval itt nem fordítottak és nem fordítanak kellő gondot a magyarok kellő arányú és színvonalas képzésére, ha pedig nincsenek szakembereink a saját

sorainkból, akkor nehezen beszélhetünk valódi nemzeti egyenjogúságról.

Nekünk itt Magyarokánizsán a Szociálismunka-központban – amely a három talán valódi közzolgálati intézményünk egyike – az igazgatónőn kívül egyetlen olyan szakemberünk sincs (beleértve a szociális munkást vagy a pszichológust is), aki magyar lenne, a meglevő szláv káderek közül pedig alig ért valaki egy kicsit magyarul. Emlékeztetem önöket községünk lakosságának fentebb ismertett nemzeti és nyelvi összetételére. Elképzelhetik, hogy az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó szociális esetek mennyire beszélnek szerbül egy olyan közegben, ahol nincs is alkalmuk ezt a nyelvet természetes úton megtanulni, és elképzelhetik az intimitást, a diszkréciót, ezáltal pedig magát a hatékonyságot is abban a szociális-pszichológiai munkában, amelyben nincs közös érintkezési nyelv.

Ugyanez az eset a jogászokkal is. Alig tudunk úgy-ahogy gondoskodni magyar jogászokról vagy legalább olyan szláv jogászokról, akik beszélnek magyarul. És ez utóbbi körülmény önmagában még nem is elegendő. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Magyarokánizsán még ma – másfél évvel az új büntetőeljárás törvény meghozatala után – sincs mód az igazságszolgáltatásban magyarul lefolytatni eljárást, azon egyszerű oknál fogva, hogy a magyar káderek sem érzik magukat eléggé képesnek arra, hogy hivatalosan magyarul nyilatkozzanak meg. Még mindig nem vezetnek jegyzőkönyvet (eljárást) magyarul, eltérően a nyolcvanas évektől, amikor a magyar eljárások többségben voltak. Ma mindennapos jelenség, hogy az eljárás minden résztvevője magyar, például: az örökgyógyó, az örökösök, a bíró és a jegyzőkönyvvezető, a bíró mégis – a felek megkérdezése nélkül – szerbül diktálja a jegyzőkönyvet. Hozzám mint hites bírósági tolmácshoz gyakran hoznak fordítani egyszerű igazolásokat és hatósági bizonyítványokat, amelyeket az ügyfél magyarországi fölhasználásra kért, ám a kibocsátó hatóság – noha köteles lett volna az adott okmányt azon a nyelven kiadni, amely a község alapszabálya értelmében egyenjogú használatban van (ti. magyarul) – erre nem volt képes, talán káderbeli okokból (a zentai nyugdíjbiztosító), de még inkább szakkavatatlanság miatt (mint a Magyarokánizsai Műszaki Középiskola, ahol mind a kérelmező, mind az ügyintéző, mind az aláíró igazgató, de még a gépiró is – tehát megint csak az összes résztvevő – magyar volt.)

Miért van kevés szakemberünk, különösen jogászunk? A tapasztaltabb magyar jogászok elmentek ügyvédnek, a középnemzedék a kilencvenes években átköltözött Magyarországra, a fiatalok pedig nem tanulnak jogásznak. Ez utóbbinak vannak gazdasági és nyelvi okai is. Általánosságban véve a magyarok nagyobb vesztesei voltak az illegális és maffiás gazdaság-irányítás elmúlt korszakának, mint a többségi nemzetek tagjai, ha másért nem, akkor azért föltétlenül, mivel őket nagyobb mértékben bocsátották el és szorították ki az olyan állami szolgálatokból, mint amilyen a rendőrség, a katonaság, a vám, a posta, az adóhivatal, a földhivatal, a társadalom- és a nyugdíjbiztosítás, valamint a nagy monopolrendszerek (Naftagas, Srbijavode, Srbijašume stb.) és azokból a vállalatokból, amelyekben az igazgatók szerbek (vagy szocialista-kommunisták) voltak. Ágrólszakadt szülő pedig nem tud drága tanulmányokat fizetni.

A másik ok nyelvi természetű. A mi nyelvünk nem indoeurópai, eltérően a többi szerbiai nyelvtől; kultúránk nyugati mintákat követ, eltérően az ortodoxiától és az iszlámtól; a szlovákoktól és a horvátoktól eltérően pedig – amelyek ugyan nyugati hitű és kultúrájú népek – mi természetesen nem vagyunk szlávok sem. Nálunk homlokegyenest fordított a mondatszerkezetben a mondatrészek sorrendje, amiben tulajdonképpen a gondolkodás módunk jut kifejezésre. Önök bizonyára tudják, hogy mi a nevünket is fordított sorrendben használjuk: elől áll a vezetéknev (családi név), utána a keresztnév (utónév), ugyanígy a keltezésben: év, hónap, nap. Ez a fordított aspektus végighúzódik egész szellemiségünkön. Nálunk nincs esetrendszer, mi a viszonyokat gazdag toldalékrendszerrel fejezzük ki; a mi főneveinknek nincs nemük, de viszont van határozott vagy határozatlan névelőjük; nálunk nincs az igéknek mozzanatos és folyamatos aspektusuk, de viszont van alanyi és tárgyaz ragozásuk; mi igen ritkán élünk szenvedő igealakokkal, ezért hát mindig tudnunk kell, ki vagy mi a mondat alanya. Azaz egy kultúra elsajátításakor legelőször nem magát a nyelvet kell elsajátítani, hanem az általános gondolkodásmodot és megismerni a mentalitást, majd csak később a nyelvtant. Mindez nagyobb erőfeszítést követel tőlünk az alkalmazkodásban, ezért a magyar tanulók – különösen a magyar többségű közegekből - kisebb arányban választanak olyan hivatást, amelyik szorosan kötődik a szerb nyelvhez. A jogi szakmában pedig a nyelv fölöttébb fontos szerepet játszik.

Bírósági ülnöknek szinte bármilyen szakmájú ember megválasztható, elegendő, ha középfokú végzettsége van (meglehet, hogy még az sincs előírva), Kanizsán mégis gyakran megesik, hogy a vádlottal szemben olyan tanács ül, amely szerb bíróból (bírónöböl) és szintén szerb nemzetiségű két ülnökből áll, miközben a vádlottak – a lakosság összetételének és a szociális körülményeknek megfelelően – többnyire magyarok vagy éppen cigányok (akiknek anyanyelve vagy a második nyelve, mint már mondtuk, szintén a magyar). Magyar nemzetiségű ülnököket pedig csak lehetne kinevezni, ha már a lakosságban majdnem 90%-os a magyarok aránya. Akkor miért nem neveznek ki? A tehetetlenségi erő – úgy látszik – továbbra is hat. Valaha rájuk is furcsa mércék voltak érvényesek (az egyetlen párthoz vagy később bizonyos pártokhoz való tartozás, ami lényegileg meg is határozta az ülnökállomány torz összetételét).

Hogy világos legyen, miről is beszélünk: az eljárást (a közigazgatásit és a bíróságít) alapjában véve nem azért kell magyar nyelven folytatni, mert még nem tanultunk meg (eléggé) szerbül. Igaz, hogy ez is fontos ok. Ott, ahol a szerb nem élő nyelv a mindennapi életben, mivel a köz- és az ún. utcai és piaci élet általában magyarul zajlik, egy vádlottnak vagy tanúnak vagy egyéb eljárásban szereplő félnek nehéz lesz úgy kifejeznie a gondolatait, hogy valami ne sikkadjon el a mondani kívántakból. Ellenkezőleg, a hivatalos eljárásnak – amikor csak lehet – azon elv miatt kell magyarnak lennie, hogy mi, kisebbségiek ezen a vidéken **otthon** vagyunk – őslakosok, törzsökösök, nem pedig betelepültek. Erre van egy csalhatatlan mérce: törzsökös az, aki száz kilométeres körzetben látogathatja őseinek sírját, ükapáig visszamenőleg. Ezt mi mindannyian meg tudjuk tenni; ugyanezt nem tehetik meg a telepések, különösen a délszláv állam más vidékeiről való újabb keletű bevándorlók. Mi nem 1956-ban költöztünk ide, ahogy még néhány évvel ezelőtt a hazai sajtó terjesztette rólunk; több mint félmilliónyian voltunk akkor, amikor hozzácsatoltak bennünket a szerb államhoz (ma ennek valamivel több mint a fele a lélekszámunk), a határt egyszerűen áttették a fejünk fölött, és nem igaz az, amit ugyancsak közöltek valamelyik sajtótermékben, hogy ugyanannyi szerb maradt a határ túloldalán: a szerbek akkori száma Magyarországon nem haladta meg az akkor megnövekedett Szerbiához került magyarok számának egyhuzadát. De: ezek a magyarországi szerbek azon

a területen soha nem is éltek a maguk anyaországában, eltérően tőlünk, magyaroktól, akik közt még ma is élnek idősebb emberek, akiknek – ugyanezekben a városokban és falvakban – megadatott az a szerencse, hogy az anyaországban éljenek (és nemcsak az 1941 és 1944 közötti időszakra gondolok, hanem az 1920 előttiére). Egészen más rendelkezni a hivatalosság hagyományával a saját anyanyelveden, mégpedig magas fejlettségi fokon (ne felejtjük el, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiának ezen a részén a magyar hivatalos nyelvi volt, valamint hogy kialakulása során a szerb hivatalos és tudományos nyelv is részben magyar mintákat követett), mintsem ezt a hagyományt most kigondolni és újként megalkotni. Nekünk nem kell semmi újat kiötlönnünk, csupán be kell azonosítanunk a már létezőt a neki megfelelővel a hazai (szerb) hivatalosságbar.

Szerbiában szinte senki sem tud róla – kivéve néhányunkat, magyarokat –, hogy Finnországban (a finn áll – az észttel együtt – a legközelebb a magyarhoz a valamennyire is nagyobb nyelvek közül) a hivatalnokoknak nyelvvizsgát kell tenniük svédből – még ott is, ahol egyáltalán nem élnek svédok. Finnország teljes lakosságához képest az ottani svédok aránya mindössze 6%. Ha ezt levezetem a mi körülményeinkre, akkor itt azt kell tapasztalnom, hogy a nyugdíj- vagy az egészségügyi biztosítótól, a földmérő hivataltól, az adóhivaltól, a belügyi szervezettől, a katonai ügyszólistától stb., stb. – még olyan közegben sem, ahol a magyarok többségben vannak, hát még ahol csak a 15%-ot haladják meg (ez a törvényben alkalmazott kritérium) – semmilyen okmány sem kapható magyarul. Ennek még a műszaki lehetőségei sincsenek meg. A magyarkanizsai belügyi főosztály számítógépén megpróbáltam a „Regional and Language Options” alatt kiegészítő nyelvként kiválasztani a magyart is, az azonban a központi, belgrádi szerveren le volt tiltva.

De még ha van is magyar hivatalnok ezekben a szervezetekben – a legnagyobb ellenállást éppen ők tanúsítják. Ami csak azt bizonyítja, hogy mennyire sikeres volt a félrenevelés a kisebbséghez tartozók körében, ha a legnépesebb kisebbség körében ilyen a helyzet. (A kosovói albánokat már nem számíthatjuk ide.)¹ Az új jogszabályok (a törvény és a kisebbségi nyelvhasználatot részletező tartományi rendelet) végrehajtását maguk a

magyar hivatalnokok gátolják, mindenféle kibúvót keresve ehhez a szabotázshoz (pótteher nekik, az ügyfelek nem igénylik, nem ismerjük a szakkifejezéseket). Mindegyik munkakörben elő van írva a községben (annak alapszabálya szerint) hivatalos használatban levő nyelvek tudása (még csak nem is „ismerete”, ami – az itthoni szokások szerint – az adott nyelvben való jártasság alacsonyabb fokának számít), és ez ugyanígy volt végig az egész miloševići éraban, a hivatalnokok: mégis, szinte kivétel nélkül, úgy képzelik, hogy a közigazgatási eljárást magyar nyelven majd a fordító fogja gyakorolni, az ő magyar nyelv-„tudás”-uk pedig, úgy tűnik, csak ahhoz kell, hogy ezek a női hivatalnokok saját anyanyelvükön meg tudják egymás közt tárgyalni a konyhai recepteket.

Tény, hogy szakemberek nem ismerik a saját nyelvükön a szakmájuk szókincsét. Az építészek nincsenek tisztában az építészeti szakkifejezésekkel, hogy azok miként hangoznak magyarul helyesen, esetleg holmi szakszerűtlen, népi kifejezéseket használnak (például a szakszerű **habarcs** helyett: malter vagy bepucolás); a jogászok szolgáiban a szerb logikát követik, és nem tudnak szabadulni tőle az ilyen kifejezésekben: kivételezés (izuzeće = **kizárás**), letisztázott szöveg (prečišćeni tekst = **egységes szerkezetű szöveg**), fizikai személy (fizičko lice = **természetes személy**); ugyanígy a közigazdászok: alapeszközök (osnovna sredstva = **állóalpok**), kiválasztás (izdvajanje = **elkülönítés**), részvénybejegyzés (upis deonica = **részvényjegyzés**).

Mi lenne hát a megoldás? Póterőfeszítés azok részéről, akik ma nem képesek szakszerűen használni a nyelvüket, illetve eredendő képés, magas szakmai színvonalon azok számára, akik most lépnek be az oktatási rendszerbe.

És amint Nyugaton külön díjaznak minden nyelvi vizsgát (minden további nyelv ismeretét), úgy kellene díjazni azokat is, akik vállalják a póterőfeszítést, hogy képesítést szerezzenek arra, hogy a szerben kívül valamely más nyelven is tudjanak eljárást lefolytatni.

Nem elegendő magyar anyanyelvűnek lenni, szakmai jártasságot is kell szerezni ebben a nyelvben – a törvény betűjének csak így lehet érvényt szerezni.

¹ Az albánokra én nem használom a „siptár” szót, amint a szerbekre sem mondom magyarul, hogy „rác”-ok, a szlovákokra sem, hogy „tót”-ok, a románokra sem, hogy „oláj”-ok vagy „rumúny”-ok, mivel ezek (ma már) mindegyik esetében gúnynevek.

Ehhez szükség van behozatali tankönyvekre. Ezzel kapcsolatban egyszer azt mondta valaki: az anyacsavar mindenütt egyforma – a szocializmusban és a kapitalizmusban is. Magyarországról mégsem lehetett évtizedeken át tankönyveket behozni. Fiatalkoromban mi az általános iskolában olyan magyar nyelvű szak-tankönyvekből tanultunk (fizika, vegytan), amelyeket Szlovákiában (az akkori Csehszlovákiában) adtak ki. Belgrádi magyar diplomatától hallom (aki nem is magyar nemzetiségű), hogy a magyarországi szerb diákok évtizedeken át olyan jugoszláv tankönyvekből tanultak, amelyeknek borítója alatt az első oldalon a Marsall egyenruhás fényképe állt.

Már Szerbiában is lehetett vásárolni mindenféle újságot – angolt is, németet is, olaszt is –, sőt külföldön kiadott tankönyveket (például az idegen nyelvek tanulására írottakat), amikor iskoláinkban még mindig nem volt szabad használni magyar tankönyveket (mondjuk a fémipari szakmákban, ahol csekély a „veszélye” a fiatalok „ideológiai indoktrináció”-jának), az ilyen küldeményeket lefoglalták, örökre vámraktárakba zárták, különféle eljárásokkal meghiúsították a legális behozatalukat. Az úgynevezett magyar osztályok tanulójának egyszerűen nem volt magyar tankönyvük, mivel ha egy szakmát egy nemzedéken belül ötven vagy száz diák tanult (a kanizsai és, mondjuk, az adai iskolában), akkor azok részére nem éri meg, és nem fizetődik ki tankönyvet kiadni; ugyanakkor azt a megoldást, amely természetes, logikus és civilizált lett volna (behozatal), nem engedélyezték.

Mi történt hát? A tanulónak voltak cirill betűs tankönyveik, amelyeket nem értettek, így aztán a tanáraik nekiálltak magyarul diktálni a tananyagot (a 20. század végén és a 21. elején, az internet korában!). Ennek aztán az lett a következménye, hogy tanáronként és iskolánként merőben eltért a terminológia, katasztrófális szakszerűtlenség és lesújtó általános nyelvi színvonal volt tapasztalható. Példa: a „keramičar”-nak nevezett szakmát magyarul még megnevezni sem tudják. A tanulók beiratkozására közzétett pályázatban a Magyar Szó ezt írja: „keramikus”, az adai iskolában a népies „lapozó”-t használják, valójában viszont ez lenne a szakszerű kifejezés: **hidegburkoló** (szemben a **melegburkoló**-val, aki padlódeszkázást és lambériázást végez). Egyszerűen csak látszatmagyar nyelvű képzés, valójában egyáltalán nem magyar, hanem valami köztes dolog a szerb és a magyar között. A szerbek azt gondolják róla, hogy

magyar, a magyaro(rszágia)k szemében pedig szerb. Természetesen minden szakmában meg kell tanulni az elemi szakkifejezéseket szerbül is, hogy az iskolából kikerülő szakember, ha az így szerzett tudással szerb környezetbe kerül, nyelvi zavar nélkül alkalmazni tudja ezt a tudást. De amint azt fölvilágosodás kori írónk, Bessenyei György mondja: „Mindegyik nemzet a saját nyelvén lett tudóssá.” Hiába lesz újdonsült szakemberünknek olyan anyanyelve, amely hivatalos az EU-ban, ha a valós és helyes szakterminológiát nem sajátítja el saját anyanyelvén: így még Magyarországon sem fogja föltalálni magát, hiszen a saját szakmáján belül, hogy úgy mondjuk, tökéletesen írástudatlan lesz.

Hogy a magyar tudományosság milyen magas szinten van, arra meggyőző bizonyíték a magyar Nobel-díjasok magas száma. Mi, kanizsaiak azzal büszkélkedhetünk, hogy a vízimérnöki szakma általános magyar terminológiáját – de más természettudományokét is – a magyarkanizsai születésű Beszédes József akadémikus (1787–1852) teremtette meg. (Neki köszönhetjük pl. a **szög**, **szögszarak**, **tompaszög**; **szérű**, **gyakorlat**, **hossz**, **táv**, **méret**, **terület**, **láthatár**, **átmérő**, **sugár**, **köb**, **síkság**, **bukógát**, **bolthajtás** stb. szavakat.) A magyarban minden szakma fejlett szakszókinccsel rendelkezik; mindegyiknek a művelői igyekeztek saját kifejezéseket találni, így ezek a szaknyelvek sok tekintetben elűntek a nemzetközi kifejezésektől. (Az orvostudományban: **baleseti sebészet** a traumatológiá-ra, **kórbonctan** a patológiá-ra, **kórisme** a diagnózis-ra; a labdarúgásban [a futball-ban]: **les** a ofsíde-ra, **fedezet** a half-ra, **szöglet** a corner-re; a mesterségek közül: **látszerész** az optikus-ra, **vésnök** a graver-ra vagy **ügyvéd** az advocatus-ra.) Ami semmiképp sem jelenti azt, hogy a magyar tudósok és szakemberek nem ismerik a sajátjuk mellett a nemzetközi kifejezéseket is. De az igényes beszédben, amelyet a saját nyelvüket beszélő hallgatóságnak szánnak, az eredeti magyar kifejezéseket használják, különösen pedig magyar szerkezeteket.

A betiltott kultúrainport kapcsán – a jövőendő Európájában bekövetkező szabad információ-, eszme- és embermozgás adalékaként – gyakran eszembe jut az egykori éber adai „Big Brother”, aki észrevette, hogy ezen a tájon a háztetőik antennái zömükben észak felé vannak fordítva, nem pedig dél felé, és a „társadalmi-politikai szervezetek” szerveivel szerette volna elrendeltetni az ilyen antennák leszerelését. Az illető úr, bocsánat: elvtárs bizonyára ma is él még, nem tudom hát, mit

tenne az internettel vagy a mai műholdas műsorokkal, amelyek százsám érkeznek hozzánk az égből. Azaz el tudom képzelni, hiszen a bombázások idején Magyarokánizsán aktív cenzúrát alkalmaztak az ilyen műsorokra. Az egyik párt helyi vezetőjének parancsára (hármát szabad találni, hogy melyik párté volt) a kábel-szolgáltató mindannyiszor félbeszakította a műsor szolgáltatását az egyik – egyébként szerződésben rögzített és előfizetett – csatornán (amely persze magyar volt, még véletlenül sem angol vagy német), amint hírek kerültek sorra, vagy akár csak a hírek beharangozása a reklámszünetben.

Amint láttuk, nekünk ebben a közegben, ilyen föltételek között, valójában nincs kivel valóra váltanunk a kisebbségi törvényt, még a magyar többségű közegekben sem. Holott mi vagyunk a legnépesebb kisebbség! Ott, ahol mi is kisebbségben vagyunk, a helyzet lesújtó – a múltban folytatott káderpolitika miatt (ami ma is változatlan). Törökkanizsán körülbelül 37% a magyarok aránya, de közülük alig találunk valakit vezető poszton és fontosabb közigazgatási pozícióban, a légkör pedig olyan, hogy ez a néhány is azon van, hogy semmiben se üssön el a környezetétől.

Az úgynevezett egyenjogúság úgy fest, hogy a lakosság 7%-a számára (Magyarokánizsán) nyelvhasználatban legalább 50% jár (például a helyi rádióban; vagy a kábeltévé-szolgáltató saját csatornáján, amelyen egyes közlemények csak szerbül jelennek meg), ugyanakkor az olyan közegben, ahol 30-40% magyar él, gyakran arról is megfélekednek, hogy ennek a népességnek is jár a rendelkezésre álló térnek ha nem is a fele, akkor legalább annyi, amennyi az adott népesség részaránya a lakosság összetételében (ahogy mondani szokás: amennyi adót fizet). Arról pedig ne is beszéljünk, hogy mennyit és mit kapnak nyelvi tekintetben azok a kisebbségiek, akik valahol 7%-ban vannak jelen.

Ez a légkör nem kedvez a nyelvhasználati egyenjogúságnak, ha még a kisebbségi nyelvű föliratok elhelyezéséért is nap mint nap meg kell küzdeni. Magyarokánizsán saját szemükkel győződhetnek meg arról, hogy két és fél év után sem közlik egyetlen magyar szóval sem a belügyi főosztály épületén, hogy ott milyen intézmény székel – noha időközben már cserélték a cégtáblát. És megtörténhet velünk, ha a belügyben magyarul szólunk az ügyfélszolgálati ablaknál ülő hivatalnokhoz, hogy az nem fog érteni

bennünket, hát még hogy ugyanazon a nyelven is válaszoljon!

Belgrád messze van, és a kaptafákat ott szabják. Belgrádban természetes, hogy az egyenruha zubbonyzsebére illesztett kitűzőn az egyenruha viselőjének neve cirillikával olvasható. De gondoljuk csak el azt a magyar, szlovák, román gépjárművezetőt (a mi helyi önkormányzatunkat például ezekből az országokból látogatják testvérvárosi küldöttségek) vagy azt az osztrákot, németet, franciát, hollandot, svédet vagy éppen törököt, akit itt a határon ilyen „azonosítójellel” ellátott rendőr állít meg – hogyan fogja a járművezető elolvasni, mi a neve a vele szemben eljáró hivatalos személynek.

Ugyanilyen kitűzőket kaptak a tűzoltók is, mivel a belügyi szervek kötelékébe tartoznak. Magyarokánizsán a tűzoltók – néhány kivételtől eltekintve – mindig magyarok voltak. Most mindannyiuknak a neve cirillikával van kiírva; tehát a magyar állampolgárok, akik – a határ közelsége és a rokon kapcsolat miatt ide gyakrabban járnak, mint Belgrádba vagy Montenegróba, még a magyar neveket sem igen tudják leolvasni a hivatalos személyek egyenruhájáról.

Ugyanígy gondolták ki az összes szerbiai orvos számára a bélyegzőket is. Ugyanarra a kaptafára le is gyártották őket, több ezer darabot, köztük a kanizsai orvosoknak is. Azonban ha Szerbiában nincs is igény arra, hogy az orvosok nevét és szakmai címét a bélyegzőn azok számára is elolvashatóvá kell tenni, akik a cirillikát nem ismerik, ezen a tájon már régóta létezik az a gyakorlat, hogy az orvosok kétnyelvű bélyegzőket gyártatnak (amint az más bélyegzőkkel is szokás), s azokon a neveket – a nemzetközi gyakorlatnak és mintáknak megfelelően – eredeti formájukban közlik. Ha eddig – még Milošević alatt is – léteztek is ilyen kétnyelvű orvosi bélyegzők, akkor most, amióta Szerbiában úgynevezett demokrácia uralkodik, megszakadt ez a haladóbb gyakorlat is.

A magyarokánizsai tűzoltószolgálatban természetes volna, hogy a rádiós kapcsolattartásban a kommunikáció nyelve a magyar legyen, hogy tűzvész esetén gyorsabban és hatékonyabban beavatkozhasssanak, hiszen ez a tűzoltók anyanyelve, és különben is jogszabály deklarálja, hogy az itt egyenjogú hivatalos használatban van. A személyzetnek azonban megtiltották, hogy rádión hivatalosan ezt a nyelvet használja, még ha egymással kommunikálnak is, nem pedig a felsőbb

szervekkel. Úgy tűnik, mihelyt valamilyen képzelt veszélyt szimatolnak az állambiztonságra nézve, nálunk megszűnik minden emberi jog.

Számunkra, magyarok számára az egyik legfájdalmasabb pont az – amit már a fentiekben érintettünk –, ahogyan a neveinket ebben az országban írják. Vagyis: a szerbiai magyarok személynevének nem állandó mivolta. Nem véletlen, hogy ezt a jogot külön tárgyalják mind a nemzetközi egyezmények (amelyeknek aláírása számunkra is előfeltétel ahhoz, hogy fölvegyenek bennünket a nemzetközi szervezetekbe), mind a mi törvényünk.

Az a gyakorlat, amelyet Szerbiában a nem szlávok nevének írásában a szerb nyelvben követnek – a 20. század végén és a 21. század elején – anakronisztikus, és a gyarmati idők tudatát fejezi ki; nem egyéb, mint a gyarmatosításunk.

A szerb átírást – amelyet a magyar nevek írásában is alkalmaznak – a szerb helyesírási szabályzat „hozzáigazított írás”-nak (prilagođeno pisanje) nevezi. Hála istennek, ma már nincsenek átkeresztelések (Dragutin a **Károly** helyett, Jovan a **János** helyett, Stevan az **István** helyett, Jelisaveta az **Erzsébet** helyett), de mégis:

Emőké-t így keresztelik el:	Emeke,
Ernő-t így:	Erne,
Jenő-t:	Jene,
Gyöngyi-t:	Đendi,
Tündé-t:	Tinde,
Bödő-ből és Bedé-ből egyaránt ez lesz:	Bede,
Cseké-ből és Csőké-ből egyaránt:	Čeke,
Szólósi-ből, Szöllőssy-ből,	
Szélesi-ből egyaránt:	Seleši,
Vörös-ből és Veres-ből egyaránt:	Vereš,
Török-ből és Terék-ből egyaránt:	Terek,
Ürmös-ből	Irmeš,
Öreg-ből	Ereg,
Serfőző-ből	Šerfeze,
Kisfügedi-ből	Kišfigedi,
Körmöczi-ből	Kermeci,
Madarász-ből	Madaras,
Madaras-ból pedig	Madaraš,
Szász-ból Sas, Sas-ból pedig	Šaš.

A mai szerb nyelvben már úgyszólván semmit sem írnak át fonetikusán, különösen nem az olyan modern

dolgokat, mint: a számítógépes felszerelés, az autó- és mondjuk, kerékpármárkák, a mobiltelefonok, az új banki szolgáltatások, sőt a plakátokon a filmsztárok vagy zenészek neve; de még csak egy szerbiai cég igazgatójának nevét sem, ha az történetesen olasz; vagy valamely Szerbiában működő nemzetközi szervezet vezetőjét, ha az – angol. Már csak nekünk, kisebbségieknek a nevét írják „hozzáigazítva” – olykor még ugyanazon az újságoldalon is, vagy ugyanabban az átiratban, amelyen az idegen név eredeti formájában szerepelt. Ami klasszikus esete a kettős mércének.

Egy bizonyos **Giovanni** a Telekomból szerb levelet ír Szabadkára Kučera Geza nevére. Egy tanulmány ilyeneket emleget: **Aquamarin, Aquapark, wellness, jogging, fitness**, a tanulmány konzultánsai között viszont az igazgató neve úgy jelenik meg, mint Agošton. A Szerbia és Montenegró-i Emberi és Kisebbségi Jogi Minisztérium havi közlönyében ugyanazon a lapon minden külföldi nevet – a franciákat, németeket, angolokat – eredeti formájában írnak (**Jean Phillipe Gammel, Suzanne Litzel, Bill Dufton**), ugyanakkor a „mi” kisebbségieink nevét „hozzáigazítva” közlik, köztük a mai előadóink egyikének **Losoncz Alpár**-nak a nevét is. Vagy ugyanennek a közlönynek egy korábbi számában **Korhecz Tamás** (tartományi kisebbségi titkár) vagy **Andreas Bürgermayer** nevét a szerb kiejtéshez igazítják, ugyanakkor két vagy három lappal hátrább a **Scorpions** rockegyüttes nevét vagy az olyan zeneszámok címét, mint **Make love not war, The best ballads** vagy **Wind of change** már szabadon írják – szerb szövegkörnyezetben – angolul. A „**Beogradski Yellow Pages**”-ben, amelynek címét angolosan írják, a kisebbségi nevek természetesen nem eredeti írásmódjuk szerint szerepelnek.

Magyarkanizsán gyakran rendeznek fajkutya-kiállítást. Amint azt tudjuk, ezeknek a fajkutya-kiállítást olykor bonyolult nevük szokott lenni. Nálunk az a szokás, hogy az ilyen rendezvényekre a katalógusokat (látszat) kétnyelvűen nyomtatják. De hogyan is, kérem szépen? Az ebet hívhatják **Húvösvölgyi Ördögűző Cézár**-nak – ezt a nevet természetesen betű szerint így fogják feltüntetni, hiszen pontosan kell tudni azonosítani őt és megkülönböztetni a többi ebtől. Ha azonban a tulajdonosának történetesen **Vörösbaranyi Enikő** a neve, ő ugyanebben a katalógusban csak annyit érdemel, hogy a nevét így írják: Vereš baranji Enike – mintha őt már nem kellene tudni beazonosítani és megkülönböztetni embertársaitól. Ilyesformán jogosan támadhat az a

benyomásunk, hogy az eb többet ér, mint tulajdonosa, az ember.

Ugyanez a látszatkétnyelvűség nyilvánul meg a névjegykártyák nyomtatásában vagy a gazdasági reklámok közlésében is, amikor minden szerepel mindkét nyelven, minden megjelölés és adat – csupán a legfontosabb nem, amely miatt a nyomtatás megtörtént – a tulajdonos családi és utóneve (Fejsthamer Deže, Kermeci Karolj, Juhas Arpad), ami így semmiképpen sem felel meg a két nyelv közül az egyik szabályainak. (Helyesen: **Fejsthámer Dezső, Körmöczi Károly, Juhász Árpád**).

Ez valójában nem „hözzáigazítás”, hanem kiforgatása, eltorzítása a neveinknek. Hiszen azok az ilyen megnyomorított alakokból többé már ki sem következethetők. Van egy példa a Tanjuggal. A Ceaucescut 1989-ben elsöprő „temesvári forradalom szikrája”, az akkori lelkész, ma püspök, **Tőkés** (László) volt. A zágrábi sajtó ezt a vezetéknevet azokban a napokban a Tanjugalból így próbálta „visszamagyarítani”: **Tökös**. Ami a szlávok számára afféle párhuzam lenne: **Panjević** helyett **Mudonja**. Helytelenül helyreállított, látszatetimológias forma. Dobrica Ćosić egy kis könyvet írt az 1956-os magyar forradalom napjairól, amelyeket az író véletlenül Budapesten töltött. Ebben egy helyütt azt veti papírra, hogy valahol „pisac Fiši” is beszélt. A könyvecskét itthon lefordították, és kiadták magyarul is, és abban itt ez áll: „Fisi író”. Ami merő abszurdum, ilyesmi a magyarban nem létezik. (Az író **Füsi József**-nek hívták.)

Ez a jelenség lehetetlenné teszi a kölcsönös átjárást a kisebbségi nyelvek között. A román, a szlovák vagy a horvát és természetesen a magyar nyelv szabályai szerint az idegen neveket nem kell fonetikusán átírni. Ha azonban az ilyen nevek szerb átírásban jutnak el hozzánk, akkor nagyon nehéz rátalálnunk az eredeti formájukra. Kisebbségi újságírók gyakran kerülnek kutyaszorítóba, amikor az ismeretlenség homályából egyszeriben előbukkan egy új személyiség, akinek neve egyelőre csak szerb átírásban olvasható, a napilapnak pedig még aznap éjszaka ki kell kerülnie a nyomdából. Így történik meg, hogy a nevek váltakozhatnak néhány napig (mint az afrikai puccsistáié, Rollings-Rawlings ezredesé) vagy akár néhány hónapig is (Hashim Taqui, Taqi, Tachi, Taci). Ami számunkra egyáltalán nem mindegy, hiszen mindaddig, amíg nem az eredeti formát írjuk, addig

folyamatosan szabályt szegünk (amíg Envera Hodžát nem így írjuk: **Enver Hoxha**).

Megesik, hogy a sajtónk a ruszin neveket szerbesen közli (**Ramac** helyett Ramač), ami megint csak hibás, hiszen a nem latin ábécéjű nyelveket (a cirillbetűseket, a görögöket, az arabokat, a kínaiakat, a japánokat) mi közvetlenül írjuk át saját betűinkkel, nem pedig idegenekkel. Ugyanígy semmi szükségünk rá, hogy az angolba szerb közvetítéssel kerüljünk át, amint az azokkal a szerbiai magyarokkal történik, akik valahol a nagyvilágban válnak ismertté. **Szeles Mónika** gyökerei anyai ágon ide, a szomszéd faluba, Adorjánra nyúlnak vissza. Amint látjuk, Amerikában Seleš lett belőle. A magyarkanizsai építőmérnök, **Öreg Imre** Floridában nem Öreg már, hanem *Ereg*. A kanizsai születésű színpadi művész, **Nagy József** Franciaországban így írja magát (ahogyan az a személyi igazolványában vagy az útlevelében – igaz, ezekben diakritikus mellékjellel – áll): Jozef Nadj (amit 'zsozef'-nek olvasnak). Ha egy **Fejős** vezetéknevű tudós szerbül közöl egy tanulmányt, nevét – törvényszerűen – így fogják kinyomtatni: Feješ. (Hadd jegyezzem meg, hogy ilyen vezetéknevünk is van, csak amíg ez utóbbi ilyesmit jelent: „**Glavonja**”, az előbbi mondjuk „**Muzar**” lehetne szerbül.) Az adott tudományos dolgozatnak az angol összefoglalójába azonban ezt a vezetéknevet miért szerb formában kell átvenni? Az angol közvetlenül veszi át az eredeti névalakokat. Nyelvi tekintetben nem kellene, hogy a szerbség hitbizománya legyünk.

Az egyetlen megoldás – a szerbben is –, amely meg fog felelni az európai szellemnek és a kibernetika korának: minden név alaktükröző írása, különösen a kisebbségieké. Ez az elv nem ellentétes a szerb nyelv helyesírásával sem. A szabályzat nagyon is lehetővé teszi ezt, és foglalkozik a kérdéssel. A Subotičke novine nevű szabadkai napilap meglehetősen következetesen alkalmazza is ezt az elvet, és a szabályzatot sem szegi meg, hiszen amikor első ízben szerepeltet egy nevet eredeti formájában, akkor zárójelben közli az ejtését is. És természetesen ez a megoldás nem ellentétes a törvénnyel sem, sőt mi több, a törvény is ezt várja el. Magyarkanizsán ma mégsem kapható olyan útlevél, amelyben a név eredeti alakjában lenne írva. (Szabadkán igen, ha határozottabban kéri az ember.) Neveink eredeti formájának megőrzésével szemben hatalmas az ellenállás, és ami igazán lesújtó, ez az ellenállás éppen a magunk – magyarok – körében a legnagyobb.

Ehelyett hamis kompromisszumok ütök föl a fejüket. Amikor ránk kényszerítették a cirillikát, az akkor támadt természetes ellenállás ez ellen az írásmód ellen irányult – ahelyett, hogy megbékéltünk volna a cirill ábécé alkalmazásával, ha azt a szerbeknek szánják, de következetesen megköveteltük volna a mi nyelvünk használatát a közigazgatási, bírósági, szabálysértési és egyéb eljárásokban valamint a közszolgálatokban, és megköveteltük volna, hogy a nevünket szerb szövegkörnyezetben is a mi eredeti írásmódunk szerint szerepeltessék. Nem, a mi magyarjaink úgy gondolják, hogy ők e nyelvi jogok helyett beérik azzal is, ha nem lesz muszáj a macerás cirillikával olvasniuk. Tehát a nyelvük hivatalos alkalmazása helyett kárpótlásul elfogadják a szerbet, csak az latin ábécés legyen.

Így születnek aztán az olyan kentaurok, mint: Gabriela, Maria, Diana, Koncz Istvan. Ehelyett (ha már fonetikus átírást akarunk): Gabrijela, Marija, Dijana, Konc Istvan. Illetve (magyarosan): **Gabriella, Mária, Diána, Koncz István.**

Ha az ember kérdőre vonja a hivatalnokot, miért nem alkalmazza a szerb helyesírási szabályokat – ha már következetes akar maradni –, akkor azt a választ

kapja: mivel ezek magyar nevek. Ha pedig erre megkérdezi, hogy akkor miért nem magyar helyesírás szerint írja őket, a hivatalnok válasza: mert ebben az országban szerbül kell írni. Micsoda nyakatekert logika!

A jól elképzelt törvény ellenére annak alkalmazása – különösen a kisebbségi nevek írásában – következtelen lesz és tarka, mivel csak kevesen fogják a kisebbséghez tartozók közül kérni ennek a jognak az alkalmazását. Így aztán ugyanazok a nevek egyesek esetében így lesznek leírva, másoknál amúgy. Külön kérdés, hogy mennyire fogják a magyar neveket eredeti formájukban írni minden nyilvántartásban és adatgyűjteményben (választói jegyzékek, telefonkönyvek, villanyáram-fogyasztók, adóalanyok, ingatlanulajdonosok).

Az érem másik oldalán számos tisztázatlan kérdés van még, amelyeket meg kellene hányniuk-vetniük nyelvészeknek és jogászoknak is. De különösen meg kellene változtatni a félrenevelt tudatot, mégpedig elsősorban a magunkét, kisebbségiekét – átgondolt és színvonalas képesséssel, hogy az alkalmazás során ne sikkadjon el az alapvető értelmük ezeknek a vívmányoknak, amelyek a mai világban egyre nagyobb jelentőségre tartanak számot.

A fenti előadás a „multiethnikus” önkormányzatok témájára Tóthfaluban kisebbségi többségű szerbiai önkormányzatok (és egy montenegrói) részvételével 2003-ban megrendezett tanácskozáson hangzott el. Eredetileg szerbül íródott; idegenszerűségére és helyenkénti túlmagyarozottságára legyen ez a mentség. Egyidejűleg megjelenik a tanácskozásról összeállított – az országban működő többnemzetiségű önkormányzatokhoz eljutó – kétnyelvű kötetben is. A szervező és a kiadó a magyarkanizsai önkormányzat volt, támogatója a Nyílt Társadalom Alap.